

ASKERİ HARCAMALAR ÖZELİNDE KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Murat ÇETİNKAYA*

Ahmet Turan ÇETİNKAYA **

Emre AKSOY***

ÖZET

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkileri ekonomi ve maliye literatüründe önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de 1960–2014 yılları arasında kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisi, ARDL sınır testi çerçevesinde analiz edilmiştir. Yapılan analiz, kamu harcamalarının, kamu kesimi mal ve hizmet alımları ile bu alımlara yapılan ödemeleri ve askeri harcamaları kapsamaktadır. Çalışma, var olan literatürden farklı olarak, kamu harcamalarının askeri harcamalar özelinde ayrıştırılmış ve bu harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ayrıca test edilmiş olmasıdır. Bu amaçla çalışmada ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Ekonometrik analizden elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisinde kısa dönemde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki görülmemiştir, fakat bu ilişkinin uzun dönemde pozitif ve anlamlı olduğu saptanmıştır. Askeri harcamaların dışında kalan kamu harcamaları ile büyüme arasındaki anlık/cari ilişki kısa dönemde pozitif olup, daha sonra negatife dönmektedir. Uzun dönemde ise askeri harcamalar haricindeki kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi tespit edilmiştir.

* Gazi Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Okulu, Öğretim Üyesi, Doç. Dr., mchetinkaya@gazi.edu.tr

** Gazi Üniversitesi doktora öğrencisi, atcetinkaya@kko.edu.tr

*** Kırıkkale Üniversitesi İktisat Bölümü, İktisat Teorisi Bilim Dalı, Öğretim Üyesi, Doç. Dr., emreaksoy@kku.edu.tr

THE RELATION BETWEEN PUBLIC EXPENDITURES SPECIFIC TO MILITARY SPENDINGS AND ECONOMIC GROWTH

ABSTRACT

The effects of public expenditures on economic growth play an important role in the literature of finance and economics. In this paper, the relation between public expenditures and economic growth between the years 1960 and 2014 in Turkey is investigated making use of ARDL limit test approach. The analysis comprise public expenditures specific to purchase of goods and services and military spending. The basic contribution of the study to the existing literature is its handling the military spending separately from the other public expenditures and depicting its effects on economic growth distinctively. To this end, ARDL limit test approach is made use of. Findings of econometric analysis show that there is no significant statistical relation between military spending and economic growth in a short run, however, a significant positive correlation has been observed in the long run. Current/instantaneous relation between economic growth and public expenditures other than military spending is positive in the short run, then, it turns into negative. In the long run, however, it has been observed that public expenditures other than military spending have a positive effect on economic growth.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kamu Harcamaları, ARDL Sınır Testi, Nedensellik Testi

GİRİŞ

Kamu harcamaları, en basit tanımı ile kamu otoritesinin görev ve sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla gerçekleştirdiği kamu hizmetleri için yapılan ödemelere verilen isimdir ve bu harcamalar önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde yapılır. Bu kavram zaman içerisinde devletin ekonomi içindeki rolü ve görevlerine yönelik bakış açısının değişmesi ile daha geniş bir anlam kazanmıştır. Kamu harcamaları, günümüzde devletin ekonomik, sosyal hayata ilişkin tüm dolaylı ve dolaysız müdahaleleri için gereken harcamalar olarak tanımlanabilir.

Kamu harcamaları ekonomide kamu kesiminin büyüklüğünü ve etkisini göstermesi açısından çok önemli bir gösterge olmanın ötesinde aynı zamanda bir politika aracıdır. Bir maliye politikası¹ aracı olarak kamu harcamaları,yatırım ve talep artışına neden olup üretim artışı ile ekonomik büyümeyi arttırma potansiyeline sahiptir. Şüphesiz söz konusu potansiyel, harcamaların niteliği ve ekonomilerin yapısal özelliklerine göre farklılık arz edebilir.

Ekonomik büyüme kavramı,basitçe bir ekonomide belirli bir sürede üretilen mal ve hizmetlerde görülen üretim artışı olarak tanımlanır.Ekonomik büyümenin sağlanması,pek çok ekonomi politikasının temel hedeflerinden biri olan öncelikli bir amaçtır. Çünkü mal ve hizmet üretimindeki artış ekonomideki refah artışının göstergesidir.Bu nedenle ekonomik büyüme,tüm iktisadi aktörleri ilgilendiren kritik bir makroekonomik göstergedir. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, ekonomik büyümenin sağlanması ve sürdürülebilir kılınması açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan kamu harcamalarının bir politika aracı olarak etkinliği ve doğru bir ekonomi politikası tercihi olup olmadığının tespiti ekonomi yönetimleri için oldukça önemlidir.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar iki kısma ayrılabilir. Bunlardan ilki, kamu harcamalarının finansmanının ekonomik büyümeye bağlı olduğunu savunurken diğer görüş, kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeye kaynaklık ettiği fikrini savunmaktadır. Söz konusu iktisadi dinamiği inceleyen çalışmalar, sanayi devriminin etkilerinin

¹Maliye Politikası: Ekonomik büyüme, istihdam ve enflasyon gibi ekonomik değişkenleri, iktisat politikalarının hedefleri doğrultusunda yönetmek için kamu harcamaları, kamu gelirleri ve borçlanma araçları kullanılarak uygulanır.Örneğin, kamu harcamaları artırılarak talep artışı ve dolayısı ile üretim artışı sağlanıp ekonomik büyüme pozitif yönde etkilenebilir ya da yüksek enflasyonu düşürmek amacı ile kamu harcamalarının kısılması sonucu toplam talep azaltılarak enflasyon ile mücadele programı uygulanabilir.

artmaya başlamasıyla iktisat literatüründe görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde Alman iktisatçı A. Wagner tarafından ileri sürülen ve ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik aktivitelerinin ve dolayısı ile kamu harcamalarının artacağı fikri ilk olması bakımından önem arz etmektedir. Bu fikre göre, gelişme ile beraber gereksinimler de artmakta, böylece hem merkezi hem de yerel hükümetler için karşılanması gereken hizmetler artmakta ve bu nedenle kamu harcamaları sürekli artış eğilimi göstermektedir (Gül ve Yavuz, 2011:71-85).

Wagner'in "kamu harcamalarının artışı" hipotezindeki temel fikir, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları ilişkisinin, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik gösterdiği biçimindedir. Bu noktada kamu harcamaları içsel bir özellik taşımaktadır (Arısoy, 2005:64). Wagner'e göre kamu harcamalarındaki artış üç temel nedene dayanır. Bunlar; kamusal işlemlerin kapsamında yaşanan artış, gelir artışı sonucu kültürel ve sosyal harcamalarda yaşanacak artış ve teknolojik değişim sonucu iyileşen ekonomik etkinlik ile yaşanacak artıştır. Temelde bu görüşün dayandığı düşünceye göre, ekonomik büyüme ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak kamusal gereksinimlerdeki artış, kamu harcamalarını artırıcı yönde bir etkiye neden olacaktır.

Ekonomi bilimine bakış açısının değiştiği 1929 büyük buhranı ardından Keynesyen fikirler ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Keynes'in eksik istihdam ve ekonomik kriz üzerine yaptığı çalışmalar modern makroekonominin temellerini atmıştır. Keynesyen düşünce sistemi kamu harcamalarının ekonomik büyümeye neden olacağını savunur. Keynes sonrasında bu görüşü benimseyen iktisatçılar, dışsal bir politika aracı olarak, kamu harcamalarını ekonomik büyümeyi desteklemek, harcamalardaki kısa dönemli istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak ve üretken yatırımları artırmak için kullanılmasını savunmuşlardır. (Ram, 1986: 191). Bu bağlamda kamu harcamaları sadece kamusal gereksinimleri gerçekleştirmek için değil aynı zamanda ekonomik büyümeyi sağlamak açısından da önemli bir politika aracıdır.

Büyüme ve kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi, izlenecek ekonomi politikaları açısından önem arz etmektedir. Eğer Wagner Yasasını destekleyen bir ilişki var ise, bu durumda kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde etkisizdir ve pasif politika aracı konumundadır. Fakat Keynes ve takipçilerinin öngördüğü gibi bir nedensellik ilişkisinin varlığı durumunda, kamu harcamaları ekonomik büyümenin sağlanması açısından aktif bir politika aracı olacaktır. (Singh ve Sahni, 1984: 630).

Bu çalışmanın amacı; kamu harcamalarının Türkiye'de ekonomik büyümenin sağlanması açısından etkin bir politika aracı olup olmadığını anlamak ve bunun da ötesinde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Daha önce değinildiği gibi farklı tip kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ve bu etkinin büyüklüğünün farklı olması beklenir.

Söz konusu durum, harcama biçimi ile ilgili olduğu gibi ekonomik yapı ile de bağlantılıdır. Kamu harcamalarının üretken alanlara yönelmesi durumunda, üretimi artırması ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olması beklenir. Barış ve güvenliğin sağlanması paha biçilemez olsa da iktisadi olarak hesaplanamaz ve milli gelir hesapları içinde yer almaz. Bunun yanında güvenlik amaçlı yapılan harcamaların ekonomik üretime neden olma yönünün zayıf olması beklenir. Eğer ekonomik büyüme askeri harcamaların artışına neden oluyor ise refah artışı güvenlik gereksinimini artırmaktadır.

Askeri harcamalarda görülen artışlar, yurt içinde üretim artışı ve uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkisiz ise bu harcamaların savunma sanayini geliştirme potansiyeli düşüktür. Buna karşın askeri harcamaların artışı, ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumlu yönde etkiliyor ve yurtiçi üretim artışına yol açıyor ise aynı zamanda yurtiçi savunma sanayi üretimini de olumlu yönde etkilemektedir. Askeri harcamaların, yurt içi savunma sanayi üzerinde etkiye sahip olması ise savunma harcamalarının yurt içi savunma sanayinin gelişimi açısından bir politika aracı olarak kullanılabilir olduğunun bir göstergesidir. Söz konusu durum savunma sanayini geliştirme açısından bir politika aracı olma potansiyelini arz etmesi açısından önemlidir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü ardından literatürde konuya ilişkin ne çıkan bazı çalışmalar kısaca özetlenmiştir. İkinici bölümde ise kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ARDL sınır testi yöntemi ile sınıanmıştır. Literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak askeri harcamaların ekonomik büyüme ile olan ilişkisi de ayrıca incelenmiştir. Son bölümde ise yapılan ampirik analizde ulaşılan bulgular değerlendirilmiştir.

Literatür zeti

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar bakımından iktisat literatürü oldukça zengindir. Söz konusu çalışmalar temelde iki farklı görüş etrafında değerlendirilebilir. Bu görüşlerden ilki ‘‘Wagner Yasası’’ ekseninde, kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeden kaynaklandığı fikridir. İkinici görüş, Keynesyen yaklaşım çerçevesinde, kamu harcamalarında ortaya çıkan artışın ekonomik büyümeye yol açtığını ileri sürmektedir. Bu konuya ilişkin ulusal eksende olduğu kadar uluslararası düzlemde de karşılaştırmalı birçok analiz olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye ekonomisini inceleyen çok sayıda çalışma vardır.

Aşağıda söz konusu araştırmalar arasından ne çıkanlar, bulguları ile tanıtılmıştır. Arısoy (2005), yapmış olduğu çalışmada Wagner ve Keynes’in hipotezleri çerçevesinde Türkiye için kamu harcamaları ve büyüme ilişkisini Granger nedensellik yöntemi ile incelemiştir. Bulgular, uzun dönemde Wagner yarasını destekler biçimde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artıracığı yönündedir. Gl ve Yavuz (2009), aynı hipotezler çerçevesinde Türkiye için nedensellik analizi yapmış ve Wagner yarasına paralel biçimde, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi saptamıştır.

Altun (2011), yine Türkiye ekonomisi için kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisini, ARDL sınır testi, VAR testi Granger nedensellik testi ve Blok Dışsallık Wald testi kullanarak incelemiştir. Bulgular Wagner yarasını doğrular biçimde büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik olduğunun ancak kamu harcamalarının bileşenleri analize dâhil edildiğinde nedenselliğin yönünün değiştiğini göstermiştir. Taşseven (2011), Wagner yarasının Türkiye ekonomisi üzerindeki geçerliliğini 1960–2006 yılları arasındaki veriler kullanarak zaman serileri yardımıyla incelemiş ve uzun dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkinin çift yönlü bir nedenselliğe sahip olduğunu rapor etmiştir. Ram (1986, 1987), gelişmekte olan ülkeler için yaptığı iki çalışmada da kamu harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Barro (1991), 1960–1985 dönemini için 98 ülkeyi içine alan çalışmasında kişi başına GSYH artış hızı ile beşeri sermaye ile kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ve kamu tarafından yapılan

yatırımların GSYH içindeki payı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Barro'nun çalışmasında elde edilen bulgular, GSYH içinde kamu harcamaları payının artış göstermesinin büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu, buna karşın kamu yatırımlarındaki artışın özellikle verimlilik kanalıyla ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermiştir (Barro, 1991:412). Barro'nun araştırması kamu harcamalarının niteliğinin ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilere neden olabileceğini ortaya koymuştur ve bu yönü ile literatüre önemli katkıda bulunmuştur.

Sattar (1993) aynı konu üzerine yapmış olduğu çalışmada, gelişmekte olan ülkeler için kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini fakat gelişmiş ülkeler için bu ilişkinin negatif yönde olduğu rapor etmiştir. Alexiou (2009), Güneydoğu Avrupa ülkeleri üzerine ekonometrik bir uygulama isimli çalışmasında, kamu harcamalarının ekonomik büyüme performansı üzerine etkilerini incelemiştir. Dönüşüm ekonomileri için kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği sonucuna varmıştır

Desmond, vd (2012) Nijerya için kamu harcamalarının büyüme ile olan ilişkisini araştırmış ve 1970–2009 yılları arası dönem için OLS yöntemi kullanarak test etmiştir. Sermaye ile cari harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde belirgin olmayan negatif bir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır. Mızrak ve Üçler (2012), Türkiye ekonomisi için yaptıkları çalışmada, kamu harcamalarının, ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, ARDL sınır testi kullanarak incelemiştir. Elde edilen bulgular, kamu harcamalarının cari harcamalar ile yatırım harcamaları kanalıyla büyümeyi pozitif yönde etkilediği yönündedir.

Başar vd. (2009), yaptıkları çalışmada, 1975-2005 dönemi için Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini, bu konuda sık kullanılan sınır testi yardımı ile araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, kamu yatırım ve transfer harcamaları ile GSMH arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığını işaret etmektedir. Kısa dönem için ise GSMH'de görülen artışların toplam kamu harcamalarını azalttığını rapor etmişlerdir. Kanca (2011), kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini, Türkiye ekonomisi için 1980-2008 yılları arasındaki verileri kullanarak incelemiş ve kısa dönem için kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir ilişki tespit etmiştir. Fakat uzun dönem için söz konusu ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda yer alan tablo (Tablo-1) yukarıda değinilen çalışmalar ile bu konuda öne çıkan benzer çalışmaların bulgularını kısaca özetlemektedir. Tablo incelendiğinde farklı dönem ve ülkeler için elde edilen sonuçların farklılık arz ettiği görülmektedir.

Tablo 1: Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Yazar Adı, Yılı, Ülkesi	Hipotez		Yöntem				Sonuç	
	Wagner Hipotezi	Keynes Hipotezi	Panel Data	Cross Yatay Kesit	Zaman Serisi	ARDL	Negatif Etki	Pozitif Etki
Landau (1986)								
65 GOÜ		+		+			+	
Grier ve Tullock (1989) 113 Ülke		+	+				+	
Romer (1990) 112 Ülke		+	+				+	+
Baro (1991)								
98 ülke		+	+				+	
Esterly ve Rebello								
100 Ülke		+		+			+	+
Fölster ve Henrekson (1999) 23 OECD Ülkesi	+				+		+	
Arısoy (2005)								
Türkiye	+			+				+
Altay ve Altın (2008) Türkiye	+				+			+
Başar vd. (2009)								
Türkiye	+					+	+	
Şimşek (2004) Türkiye	+	+			+		+	+
Sarı (2003) Türkiye	+				+			+
Yamak ve Zengin (1997) Türkiye	+			+				+
Gül ve Yavuz (2009) Türkiye	+				+			+
Altunç (2011) Türkiye	+					+		+
Taşseven (2011), Türkiye,	+				+			+
Ram (1986), Gelişmekte Olan Ülkeler		+			+			+
Desmond, vd (2012), Nijerya		+			+		+	
Mızırak ve Üçler (2012), Türkiye		+				+		+
Kanca (2011), Türkiye		+			+		+	+
Alexiou (2009), Güneydoğu Avrupa ülkeleri	+			+				+
Sattar (1993), Gelişmekte olan ülkeler					+		+	+

UYGULAMA

Uygulama bölümünde yöntem olarak ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yöntem yardımı ile Türkiye’de kamu harcamaları ekonomik büyümenin bir nedeni midir? Askeri harcamalar, ekonomik büyümenin bir nedeni midir? soruları, uzun ve kısa dönem için araştırılmıştır. Bu soruları ayrı ayrı araştırmak amacı ile kamu harcamaları, iki kısımda ele alınmıştır. Birincisi kamunun yapmış olduğu mal ve hizmet alımları ile bunlar için ödenen ücretlerdir. Diğer, güvenlik harcamalarının büyük kısmının dâhil olduğu, askeri harcamalar kalemidir.

Yukarıda bahsedilen iki farklı tip kamu harcamasının, gayri safi yurtiçi hâsıla ile olan ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca söz konusu kamu harcamalarının uzun ve kısa dönemde ekonomik büyüme değişkeni ile ilişkili olup olmadığı da araştırılmıştır. Çalışmada yıllık veri kullanıldığı için, bir yıl bir döneme karşılık gelmektedir. Kısa dönem ile kast edilen, dört dönemdir. Dört dönem yani dört yıl olarak belirlenen kısa dönem, model belirlenirken ortaya çıkan modelin gecikme uzunluğu yardımı ile model belirleme aşamasında belirlenmiştir. Uzun dönem ile kast edilen süre ise dört dönemi yani dört yılı aşan süredir.

Çalışmada ekonometrik olarak test edilen değişkenler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

AH: Askeri Harcamalar

KH: Kamu Harcamaları

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Veriler Dünya Bankasının (DB) gelişmişlik göstergeleri ile SIPRI veri tabanında elde edilmiştir. Veri seti, 1960-2014 yılları arası dönemi kapsamaktadır ve yıllık frekanstadır. Tüm veriler nominaldir ve 2010 bazlı tüketici fiyat endeksine bölünerek reel hale dönüştürülmüştür.

Tüketici fiyat endeksi, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve Kamu harcamaları (KH) DB’den elde edilirken; SIPRI veri tabanından nominal askeri harcamalar veri seti elde edilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi çalışmada yöntem olarak ARDL sınır testi kullanılmıştır. Aynı zamanda bu test literatürde yer alan pek çok benzeri çalışmada da analiz yöntemi olarak kullanılmıştır. İlk aşamada, analizde kullanılan tüm verilerin logaritması alınmıştır. Daha sonra aşağıda, Tablo 1’de görülebileceği gibi serilerin birim kök testleri, yaygın olarak kullanılan üç farklı birim kök sınaması yardımı ile test edilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Testleri Düzey

	Düzey					
	AD		PP		KPSS	
Değişkenler	Sabit	Sabit + trend	Sabit	Sabit + trend	Sabit	Sabit + trend
LRG	-	-2.16	-	-	0.8	0.24*
SYH	2.0		2.9	10.02	8*	**
	2		3*	***	**	
			*			
LRKH	-	-2.85	-	-2.84	0.8	0.09
	1.0		1.4		8*	
	8		7		**	
LRAH	-	-1.26	-	-1.26	0.8	0.22*
	2.3		2.4		1*	**
	2				**	
Birinci Fark						
LRG	-	-	-	-	0.3	0.06
SYH	8.5	9.09*	8.5	10.02	7*	
	8*	**	8*	***		
	**		**			
LRKH	-	-	-	-	0.1	0.07
	5.2	5.26*	5.2	5.28*	4	
	6*	**	7*	**		
	**		**			
LRAH					0.3	0.05
					6*	

Not:

1. ADF testleri esnasında en uygun gecikme uzunluğu SBC kriteri kullanılarak tespit edilmiştir.
2. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Düzeyde LRGSYH ADF ve KPSS testine göre I(1) iken PP testine göre I(0); LRKH ADF ve PP testine göre I(1) KPSS testi sabit versiyonunu I(1) işaret ederken, sabit+trend versiyonu I(0) işaret etmektedir; LRAH için düzey birim kök testleri tutarlı sonuçlar vermiş, tüm test sonuçları I(1) serisi olduğuna yönelik bilgi sunmaktadır.

Dolayısıyla serilerin birinci farkı alınarak birim kök testlerine bakılmıştır. %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde seriler birinci farkı alındıktan sonra durağan hale gelmiştir. Dolayısıyla hiçbir seri I(2) serisi olmadığından ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak seriler arasında uzun-dönem ve kısa-dönem ilişkileri tespit edilmiştir.

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_i X_{ti} + \varepsilon_t, \quad k = 2 \quad (1)$$

Eşitlik 1’de yer alan denklem Y ve X değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkiye ilişkin denklemdir.

Bu denklem,ARDL sınır testi yaklaşımı çerçevesinde hem kısa-dönem hem de uzun-dönem ilişkileri kapsayacak şekilde Eşitlik 2’deki gibi yazılabilir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^{n1} \alpha_{1j} \Delta Y_{t-j} + \sum_{j=0}^{n2} \alpha_{2j} \Delta X_{1,t-j} + \sum_{j=0}^{n3} \alpha_{3j} \Delta X_{2,t-j} + \gamma_0 Y_{t-1} + \gamma_1 X_{1,t-1} + \gamma_2 X_{2,t-1} + \psi_t \quad (2)$$

Burada Y, doğal logaritması alınmış reel GSYH; X₁, doğal logaritması alınmış reel KH; X₂ ise doğal logaritması alınmış askeri harcamalardır. Yukarıda yer alan 2 numaralı denklemi hesaplamak için ilk önce ARDL denkleminde yer alan n1, n2 ve n3’ün, diğer bir ifadeyle en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ihtiyaç vardır. Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak en uygun ARDL modeli ARDL(2,5,0) modeli seçilmiştir.

Eşitlik 2 kullanarak uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin söz konusu olup olmadığı araştırılmış, eş bütünleşme ilişkisini γ ’ların istatistiksel anlamlılığına yönelik birleşik F testi yapılmış ve Narayan (2005) küçük örneklem ilişkin F-tablo değerleri kullanarak elde edilen F (2,38) istatistiği 5.38’i Narayan (2005) tablo değeri ile karşılaştırılmıştır. (n=35 %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme üst sınırı 5.33’dür.)

Sonuç olarak, GSYH, Kamu Harcamaları ve Askeri Harcamaları arasında eş bütünleşme söz konusu olup, 3 numaralı eşitlikte uzun dönem ilişkiler yer almaktadır (parantez içinde yer alan değerler t istatistikleri olup, ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedir).

$$LRGYSH = 5.9196^{***} + 0.6490^{***} L RKH + 0.1884^* LRAH \\ (6.0423) \quad (7.9424) \quad (1.7582) \quad (3)$$

Uzun-dönem Kamu harcamalarında %1 artış GSYH yaklaşık %0.65 artırırken Askeri harcamalardaki %1’lik artış GSYH %0.19’lık bir artışa yol açmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 3’te ise kısa-dönem parametre tahminleri ve hata düzeltme ilişkin parametre tahminimiz söz konusudur.

Tablo 2: Kısa-Dönem Parametre Tahminleri

Bağ ıms ız Değ işke n	Bağ ımlı Değ işke n	ΔX_t	ΔX_{t-1}	ΔX_{t-2}	ΔX_{t-3}	ΔX_{t-4}
LR KH	LR GS YH	0.44 10* ** (4.2 281)	- 0.0 51 04 (0. 43 82)	- - .10 14 (0. 95 21)	- .19 69 * (1. 85 73)	- - - - .3204*** (2.8698)
LR AH	LR GS YH	.057 78 (1.5 00)				
EC M(- 1)	GS YH	- 0.30 67* ** (3.5 518)				

Not:1) İstatistiksel anlamlılık düzeyi Microfit programı tarafından raporlanmakta. : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

2) Uygun ARDL modeli seçilirken otokorelasyon sorunu için LM testi, model belirlenme/spesifikasyon hatası olarak RESET testi ve parametre durağanlık testi olarak CUSUM ve CUSUMSQ testlerine başvurulmuştur.

Tablo 3'e göre kısa dönemde askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi söz konusu değildir. Buna karşın diğer kamu harcamaları kalemi cari dönem, üçüncü gecikmesi ve dördüncü gecikmesi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yani kamu harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artış cari dönemde GSYH %0.44 kadar artırmaktadır. 3 ve 4 dönem önce meydana gelen artışlar ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir.

Diğer bir ifadeyle 3 dönem önce kamu harcamalarında görülen bir artış bugünkü GSYH'yi yaklaşık %0.2 düşürmektedir (bu sonuç %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.) ve 4 dönem önce kamu harcamalarında ortaya çıkan bir artış GSYH'yi yaklaşık %0.32 düşürmektedir (bu tahmin %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.)

Kamu harcamalarının birleşik olarak istatistiksel anlamlı olup olmadıklarına bakıldığında Wald istatistiği (32.474) %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olup kısa dönemde kamu harcamaları GSYH'nin bir nedenidir. Dolayısıyla kamu harcamalarında değişme yukarıda yorumlandığı üzere GSYH büyümesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir. Diğer taraftan askeri harcamalardaki GSYH'de meydana gelen büyümenin bir nedeni değildir. (Burada t istatistiği istatistiksel olarak anlamsızdır.)

Hata düzeltme terimi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır ve değeri yaklaşık 0.31'dir. Hata düzeltme terimi kısa-dönem dengesizlikten uzun-dönem dengeye geliş sürecine ilişkin bilgi sunmaktadır. Burada elde edilen sonuca göre, kısa-dönemde meydana gelen dengesizliklerin düzeltilmesi yaklaşık 3 sene gibi zaman süresini kapsamaktadır.

SONUÇ

Bulgular incelendiğinde, öncelikli olarak Türkiye ekonomisi açısından kamu harcamaları ile ekonomik büyüme dinamiklerinin Keynesyen görüşü destekler biçimde işlediği, başka bir anlatımla kamu harcamalarındaki artışların ekonomik büyümeyi de artırdığı ve harcamaların büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuç dikkate değerdir, çünkü Türkiye için kamu harcamalarının uzun dönemde önemli bir politika aracı olma potansiyeli arz ettiğini ortaya koymaktadır. Bulgular daha yakından incelendiğinde, Türkiye'de 1960-2014 arası dönemi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu ilişki kısa dönem yani dört yıldan kısa bir süre için negatif olmasına karşın uzun dönem için pozitif ve uzun dönemli pozitif etki daha güçlüdür.

Kısa dönem için etkiler incelendiğinde, kamu harcamalarında 3 ve 4 yıl önce meydana gelen artışlar, negatif etkiye sahiptir ve 3 yıl önce meydana gelen bir artış bugünkü GSYH'yi yaklaşık %0.2 düşürmektedir. Bunun yanında, 4 yıl öncesinde kamu harcamalarında meydana gelen bir artış GSYH yaklaşık %0.32 düşürmektedir.

Uzun dönem için yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, kamu harcamalarındaki %1'lik artış GSYH'yi yaklaşık %0.65 artırmaktadır. Ayrıca askeri harcamalardaki %1'lik artış GSYH %0.19'lık bir artışa yol açmaktadır. Keynesyen görüş göz önüne alındığında elde edilen bulgular şaşırtıcı değildir.

Beraberinde askeri harcamalardaki artışa göre diğer kamu harcamalarının büyüme üzerinde daha yüksek bir pozitif etkisinin olması da teorik açıdan tutarlıdır. Fakat askeri harcamaların, milli gelir hesaplarında yer alan mal ve hizmet üretimine neden olmadığı için ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde pozitif etkiye sahip olması dikkate değer bir sonuçtur.

Askeri harcamaların uzun dönemde ekonomik büyümeye yol açması, söz konusu harcamaların yurt içinde üretime neden olduğu, savunma amaçlı yapılan harcamalar nedeni ile doğan talebin bir kısmının yurt içi üretim ile karşılandığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle söz konusu bulgu önemlidir. Çünkü askeri harcamaların ile doğan talebin yurtiçi savunma sanayini büyümeye yönelik bir potansiyel taşıdığına ilişkin ön bilgi vermektedir. Çalışmanın sonuçları, Türkiye için kamu harcamalarına dayanan ekonomi politikalarının, ekonomik büyümenin sağlanması açısından doğru politika tercihlerinden biri olduğunu göstermiştir. Bu sonuca ek olarak, ilgili dönemde yapılan askeri

harcamaların, ekonomik büyümeı destekler olduğunun görülmese, söz konusu harcamaların iktisadi açıdan etkin nitelikte olduğunu ortaya koyması yönü ile önem arz etmekte ve bunun da ötesinde askeri harcamaların yurtiçi savunma sanayini geliştirme potansiyeli taşıyan bir politika aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ALEXIOU, C.(2009):“Government Spendings and Economic Growth: Econometric Evidence from the South Eastern Europe”, *Journal of Economic and Social Research* 11(1)
- ALTAY, N. O.,& ALTIN, O. (2008). “Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerine etkilerinin analizi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(1), 267-285.
- ALTUNÇ, Özkan. (2011). “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar”, *Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı:2,
- ARISOY, İsmail. (2005) “Wagner Ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2
- ATEŞOĞLU, H. S., and M. J. MUELLER. (1990). “Defence Spending and Economic Growth.” *Defence Economics* 2 (1):19–27
- BAĞDİGEN, Mustafa: (2001) “Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case”, *Journal of Economic and Social Research* 6 (1), 53–72,
- BARRO, R. (1990) “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”, *The Journal of Political Economy*, Vol.98, No.5 103–125,
- BARRO, R. J. (1991) Economic growth in a cross section of countries, *Quarterly Journal of Economics*, 106, 407-44.
- BAŞAR, S., AKSU H., TEMURLENK S., & POLAT, Ö. (2009). Türkiye’de kamu harcamaları ve büyüme ilişkisi: sınır testi yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 301-314.
- BENOÎT, E. (1978). “Growth and Defense in Developing Countries.” *Economic Development and Cultural Change* 26 (2): 271–280.
- ÇETİNKAYA, A. T., & Türk E, Tasarruf ve Yatırımların Ekonomik Büyüme Etkisi Türkiye Örneği (1975-2012).
- DESMOND, N. vd (2012.): “Effects Of Public Expenditure On Economic Growth in Nijeri: A Disaggregated Time Series Analysis”, *International Journal of Management Science and Business Research*,
- DİCKEY, Fuller: (1981), “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, 49, pp.: 1057–1072
- EASTERLY, W. and S. REBELO, (1993), ‘Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation’, *Journal of Monetary Economics*, No:32, pp: 417-458.
- FÖLSTER, S.,&HENREKSON, M. (1999). Growth and the Public Sector: A critique of the critics. *European Journal of Political Economy*, 15, 337–358.
- GÜL, E.,& YAVUZ, H. (2011). “Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi:1963-2008 dönemi.” *Maliye Dergisi*, 160, Ocak –Haziran.
- GRIER, K.B. and G. TULLOCK, (1989), ‘An Empirical Analysis of Cross National Economic Growth, 1951-1980’, *Journal of Monetary Economics*, 24, pp: 259-276.
- HANSSON, P. / HENREKSON, M. (1994), “A New Framework For Testing The Effect Of Government Spending On Growth And Productivity”, *Public Choice*, (Vol. 81): 381–401

- Huang, C.J. (2006). "Government Expenditures in China and Taiwan: Do They Follow Wagner's Law", *Journal of Economic Development*, 31(2), 139–148
- İŐIK, N. ve ALAGÖZ, M. (2005). "Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki", *Erciyes Üni. İİB Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, 63–75.
- KANCA, coŐkun,.: (2011). "Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980–2008 Ampirik Bir Çalışma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1,
- KAYNAK, MuhteŐem:(2012), *Büyüme Teorilerine Giriş*, Ankara, Gazi Kitabevi
- KEYNES, M. John: (2008), *Genel Teori (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi)*, Çeviren: Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Kalkedon Yayınevi
- LANDAU, D. (1986). "Government and Economic Growth in Less Developed Countries: an Empirical Study For 1960–1980", *Economic*
- LIN, S. (1994), "Government Spending And Economic Growth", *Applied Economics*, (Vol. 26): 83–94
- MIZIRAK, Zekeriya, Üçler, Gülbahar(2012), "Türkiye'de Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi (1970-2009)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:42
- NARAYAN, P. K. (2005) "An Empirical Analysis of Fiji's Import Demand Function", *Journal of Economic Studies*, Vol. 32 ss: 2, pp.158 – 168
- RAM, R. (1986), "Government Size And Economic Growth: A New Framework And Some Evidence From Cross Section And Time Series Data", *The American Economic Review*, (Vol.76, No. 1. March): 191–203
- ROMER, P.M. (1990), 'Human Capital and Growth: Theory and Evidence', *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 40, pp: 47-57.
- SARI, R., (2003), "Kamu Harcamalarının Dünyada Ve Türkiye'deki GeliŐimi Ve Türkiye'de Ulusal Gelir İle İlişkisi", *İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi*, Sayı: 209(Ek), S.25-38.
- SATTAR, Zaidi. (1993). "Public Expenditures and Economic Performance: A Comparison of Developed and Low-Income Developing Economics," *Journal of International Development*, (5), No.1, 27–49.
- SİMS, C. A.(1972), "Money, Income, and Causality." *The American Economic Review* 540–552
- SİNGH, B. And SAHNİ, B.S. (1984). "Causaty Between Public Expenditure And National Income", *The Review Of Economics Statistics*, Vol.66,pp.630-644
- SIPRI Yearbook 2002*, Oxford: Oxford University Pres
- ŐENESEN, G, (2003), "Türkiye'de Savunma Harcamaları: Bütçe Temelinde Değerlendirme", *İktisat Dergisi*,433-434, 44-55.
- ŞİMŞEK, Muammer.,(2004), "Türkiye'de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme, 1965-2002", *Atatürk Üniversitesi İibf Dergisi*, 18(1/2), 37-52
- TABAN, Sami: (2011). "Küresel Finans Krizi Öncesi Ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Mart
- TABAN, Sami: (2013). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*, Bursa, Ekin Kitabevi,

TAŞSEVEN, Özlem: (2011) “The Wagner’s Law: Time Series Evidence For Turkey, 1960–2006”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (2)

YAMAK, N., KÜÇÜKKALE, Y. (1997)” Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi”, İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi, Sayı: 131, S.5-

YAMAK, R., Zengin, A. (1996), “ Kalman Filtre Yöntemi Ve Wagner Yasası”, DİE Araştırma Sempozyumu, 1996, Ankara

YELDAN, Erinç: (2012). İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri, Ankara, Efil Yayınevi,

EXTENDED SUMMARY**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PUBLIC EXPENDİTURES AND ECONOMIC GROWTH ANALYSIS IN MILİTARY CONTEXT**

Expenses for all interventions into the state economic and social life can be defined as public expenditure. In addition, economic growth is defined as an increase in production of goods and services produced in a given time. For economic policies it is important to understand the impact of the public spending on economic growth. Thus by studying the effect of public expenditure on economic growth it can be seen if public spending is the right choice as a policy tool. The studies investigating the relationship between public spending and economic growth can be divided in two parts. The first of these argues that public expenditure boosts economic growth and the other suggests that, other way around, economic growth increase public expenditure.

The purpose of this study is to understand whether the public spending is an effective policy instrument for ensuring economic growth in Turkey and to reveal the relationship between military spending and economic growth.

The impact on economic growth of different types of public spending and the size of their effects are expected to be different. Ensuring peace and security is very valuable. But those are the incalculable economic values and not included in the national accounts. So that, the expenditures made for security purposes does not or weakly affect economic output. If economic growth causes an increase in military spending, then it may be stated that growing welfare might also require more security. However, if an increase in military spending causes an economic growth, it is expected to extract a positive influence on domestic defense industry as well. If it is so, it can provide a reason for expanding domestic defense industry

In this study, the effect of public expenditures on economic growth was analyzed by using ARDL bound testing approach for the period of 1961-2014. In this analysis, public expenditures are distinguished into two categories: public service and military expenditures. "Do government spending lead to economic growth in Turkey" and "does military spending lead to economic growth" are the questions have been investigated for long and short-run. To have Public spending more influence on the economic growth of a country than military spending is not surprising but positive impact of defense spending on economic growth is a remarkable outcome in the long-run. Because, defense activities will not lead to a productive outcome in national income accounts.

Hence according to findings, public expenditure has positive effect on the long-run economic growth of Turkey. This result is remarkable because it shows that public expenditure has an important policy tool for boosting economic growth of Turkey in long-run. Further another finding of the study military expenditure statistically significant positive effect on economic growth in long-run. However, in short run neither of both expenditure does not affect the economic growth of Turkey.